

ԹԻՅԻԱՆՈՅ - Տերամայր
(Ի Վենետիկ, Ai Frari եկեղեցի)

սքանչացող մըն էր կեանքին, գեղեցկութեան ու առողջութեան:

Բաֆայելլոյ Տերամայրերուն կանացի մարմնոյ երկնային շնորհը՝ Թիցիանոյի մէջ փոխուած է երկրաւոր շնորհի, ցանկացող ու հեշտամուկ ուրոնցմէ նուազ չեն նաեւ Լէոնարտոյի կիները, ինչպէս կեանքին նայող ձիւղճաւան:

Երբ ձիւղճիւնէն, Թիցիանոն, փալմաներն ու վերոնեղէն գունական հարցերով կը զբաղէին, կատաղի, անդադար եռացող, անգուսպ ու անկայուն Թիցիանոն վերջինը վենետիկեան նկարչութեան զիւգազնական շրջանին, յանգնեցաւ շանթերը դիմագրաւել Միքելանճելոյի փոթորկոտ ու անմատոյց լեռ բարձրանալու համար: Այս վերջին երկուքը, պատկերաւոր արուեստի մէջ այն անհասանելի կատարներն են՝ որոնցմէ անդին աչք վախտանոցի պատերը՝ իրենց և աշխարհի միջեւ պատուարներն են երեք անմարմնելի աշխարհները իրարմէ անջատող:

Լէոնարտոն, ինչպէս նաեւ Բաֆայելլոն, ունի դիւթանք, Թիցիանոն՝ դիւթանք ու կորով, իսկ Թիցիանոն՝ դիւթանք կորով և նկարչական ամենախոր առնականութիւն: Իր աշխատանոցին ճակատը գրած «Միքելանճելոյի գծագրութիւնն ու Թիցիանոյի գոյնը» խօսքերուն լայն հաւաստումովը:

Նկարչութեան այս հսկաներուն շուրջ այնքան երկար զրուած է որ, կրկնումի տաղտուկէն խուսափելու համար կը փութանք անցնիլ աւելի բիշ շօշափուած հոգերու, բայց նախ տալով իբրեւ եզրակացութիւն, սեղմ ակնարկ մը խտալական շրջաններու աստիճանական զարգացման՝ որ միջակութենէ խորշող այս ցեղին երեք բնագոյներով (աշխատանք, ճաշակ և սէր), մին միւսէն անհունօրէն հեռաւոր (միջոցով ու հոգիով) չորս հսկայ դարաշրջաններու մէջէն հասաւ իր կատարելութեան:

Նախնական. — Դարն է սրբազան զգայալաշտութեան, որ խլեց կերպարանաւոր արուեստի աչքերը յունական հեթանոս արուեստի վայելքի կեանքէն, ու դարձուց զանոնք ցաւի ներգոր կեանքի՝ հոգեկան պաշտամունքին:

Վերածնունդ. — Մտքի սահմաններուն հետ հետզհետէ կ'աճի ու կ'ընդլայնի նաեւ արուեստի թռիչքը չափի ու կշռոյթի օրէնքներուն տակ: Յունական փիղիստեան օրէնքներուն տակ: Յունական փիղիստեան օրէնքներուն տակ: Յունական փիղիստեան օրէնքներուն տակ:

Վերածնունդ. — Մտքի սահմաններուն հետ հետզհետէ կ'աճի ու կ'ընդլայնի նաեւ արուեստի թռիչքը չափի ու կշռոյթի օրէնքներուն տակ: Յունական փիղիստեան օրէնքներուն տակ: Յունական փիղիստեան օրէնքներուն տակ:

Վերածնունդ. — Մտքի սահմաններուն հետ հետզհետէ կ'աճի ու կ'ընդլայնի նաեւ արուեստի թռիչքը չափի ու կշռոյթի օրէնքներուն տակ: Յունական փիղիստեան օրէնքներուն տակ: Յունական փիղիստեան օրէնքներուն տակ:

Վերածնունդ. — Մտքի սահմաններուն հետ հետզհետէ կ'աճի ու կ'ընդլայնի նաեւ արուեստի թռիչքը չափի ու կշռոյթի օրէնքներուն տակ: Յունական փիղիստեան օրէնքներուն տակ: Յունական փիղիստեան օրէնքներուն տակ:

(Շարունակելի)

ԶԱՐԵՆ ՄՈՒԹԱՅԵԱՆ

ՍՄԲԱՏ ԲԻԻՐԱՏ

(Շար. տես «Բազմավէպ» 1932, էջ 129)

Ը

Մեր գրողներու շարքին մէջ Սմբատ Բիւրատի նման պատմիչ մը դժուար է գտնել: Տարօրինակ դիւրութեամբ կը պատմէ, արագօրէն կը հոսին բառերը, շարժանկարի երկդին պէս գիւլի գիւլ սլացիկ դէպքեր, դէմքեր կ'անցնին, երբ ան կը խօսի առանց կասելու, առանց տատամսելու: 1905ի Օգոստոսին իր երկու զաւակները բերած էր Վենետիկ, Մ. Ռ. վարժարան դրած վեր. Հ. Ստեփան վ. Սարեանի տեսչութեան օրով. վարժարանին մէջ Բիւրատ ստէպ հետս կը տեսնուէր. կը խօսէին հինէն նորէն, Զէյթունի հերոսական շրջանէն կը պատմէր ինծի, պատմութիւններ, որոնք Օսմանեան Սահմադրութեան վերջը հատորներով լոյս տեսան:

Աշակերտական մէկ օրագուարճին, անձրեւոտ օր մը, Սանդ Սնորէյայէն Ազուլի կը դառնային, Բիւրատ ինծմէ անբաժան, ինծի հետ քալեց երեք ժամ և անդադար խօսեցաւ, պատմեց Կիլիկիան ապստամբութեան պատմութիւնը և բանալէն՝ Կլաւտոսի ձեռքը հասցուցած նամակները. հրապուրիչ էր իր պատմութեան ոճը. Բաֆֆի «Կայծեր» ուն պէս ուշագրաւ էին իր պատմութիւնները:

* *

Սմբատ Բիւրատի նպատակն էր նորահաս հայ սերունդը մամուլի ազատութեամբ լուսաւորել, խանդավառել և ազնուացնել:

Պետրոս Դուրեան մը ունենալէն վերջը չէին շատանար, ամէն ճիւղի բերթոյներ ալ կ'ուզէինք ունենալ. Սմբատ Բիւրատ միայն պատմիչ մնալ չուզեց, գաղափարի դիւցազնութիւնն ուզեց երգել, հրատարակել:

կեց արձակ երգերու շարքը. երիտասարդ օրերու քերթուածները որ ներշնչուած էին իր բնաշխարհի հսկայ սարերուն և կոյս անտառներուն մէջ, զանոնք Մարաշի մէջ թուրք կառավարութիւնը զրաւած էր: Սմբատ Բիւրատ իբրեւ պատմիչ վիպասան պիտի փնտռուի: Հ. Ալիշան, Ծերենց, Սրուանձ տեանց, Վ. Բիւրեճեան՝ Կիլիկիան պատմութիւնը վիպական ոճով ծանօթացուցած են, անոնց խանդավառութեամբը նաեւ Բիւրատ մշակած է այդ վիպասանութիւնը: Ան պահած է իր նկարագրին խիզախութիւնը. կարդացէք իր Վերջին Բերդը, շտապով դէպքերը, դէմքերը կը յիշեցնէ. վիպական արուեստի ներութիւնները անվարժար կը տեսնէ իր նիւթին. տարաշարժար կը տեսնէ իր նիւթին. սուգն ուրախութեան, կոյսը համոզումի, քաջարտութեան կը յուսահատութիւնը քաջարտութեան կը փոխէ ակնթարթի մը մէջ:

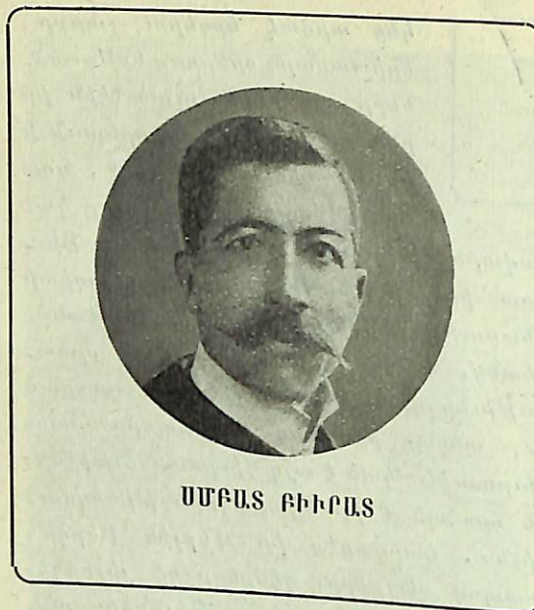
Սմբատ Բիւրատի կառավարութիւնը խաչակրաց օգնած էր, մեծ զոհողութիւններ բերած, պարագային Եւրոպայէն փոխաբերած աջակցութիւն կ'ակնկալէր: Կիլիկիոյ դարձ աջակցութիւն կ'ակնկալէր: Մահմետապիւսը Լեւոն Ե կորսուած էր, Մահմետապիւսը Լեւոն Ե կորսուած էր, Եւրոպայէն փոխաբերած աջակցութիւն կ'ակնկալէր: Մահմետապիւսը Լեւոն Ե կորսուած էր, Եւրոպայէն փոխաբերած աջակցութիւն կ'ակնկալէր: Մահմետապիւսը Լեւոն Ե կորսուած էր, Եւրոպայէն փոխաբերած աջակցութիւն կ'ակնկալէր:

Սմբատ Բիւրատի կառավարութիւնը խաչակրաց օգնած էր, մեծ զոհողութիւններ բերած, պարագային Եւրոպայէն փոխաբերած աջակցութիւն կ'ակնկալէր: Մահմետապիւսը Լեւոն Ե կորսուած էր, Մահմետապիւսը Լեւոն Ե կորսուած էր, Եւրոպայէն փոխաբերած աջակցութիւն կ'ակնկալէր: Մահմետապիւսը Լեւոն Ե կորսուած էր, Եւրոպայէն փոխաբերած աջակցութիւն կ'ակնկալէր:

«Պէտք է խոստովանիմ, ես շատ յուսահատ եմ Եւրոպայի մասին, երբեք չեմ յուսար թէ մեզի համար խաչակրութեան մը ձեռնարկին»:

Սմբատ Բիւրատ իբրեւ վիպասան՝ դերակատարներու նկարագիրը հարազատ գծերով կը ներկայացնէ. և հոն է իր գրական արժանիքը:

Նկարագրի տէր են Լեւոն Ե և իր թա-

ՍՄԲԱՏ ԲԻԻՐԱՏ

գունին Մարուն Դշխոյ, որոնք զիւցազնա-
կան են անձնանուէր հայրենիքի փրկու-
թեան համար: Նախարարներու և իշխան-
ներու պատմական դաւադրութիւնները սեւ
գոյններով շրջաւորուած են: Սմբատ Բիւրատ
յուսահատ պարագաներուն մէջ ալ զիւ-
ցազնական է իր կորովի հոգեբանութեամբ,
Դաւադրութիւններու պատմութիւնը ող-
բալի է, հոգեմաշ, գայթակղական, սակայն
վիպասանը ճարտարութեամբ կը պարզէ
ինչորեք, ընթերցողը չի յուսահատեցներ,
զի յանձին հայ անհատին կը տեսնուի
մաքուր հաւատք մը, հաւատարմութիւն
երկրին և պետին:

Սմբատ Բիւրատ մեր այն վիպասան-
ներէն է որ բարբերը չի դատապարտեր,
չի փառաբաներ, դատաւորի պաշտօնն ըն-
թերցողին կը յանձնէ:

*
*
*

Գրութիւնս աւարտած էի Սմբատ Բիւ-
րատի քաջածանօթ հրատարակիչ գաւազն,
Վաղինակ, ինձ կը հասցնէ երկար նամակ
մը, որ իբրեւ վերջաբան ուսումնասիրու-
թեանս կ'արտագրեմ հոս:

«Տարիներու երկար լռութենէ մը վերջ
կու գամ գրել Ձեր Հայրութեան այն միակ
համարձակութեամբ զոր ունեցայ, երբ
«Բազմավէպ»-ի մէջ հօրս, իմ նահատակ

ու պաշտելի դժբախտ հօրս վրայ ուսում-
նասիրութիւն մը ունէիք:

Լաւ պիտի յիշէք, պաշտելի՛ք իմ վար-
դապետ, թէ՛ նահատակ հայրս 1897-
1901 թուականը Եգիպտոսի (Գահիրէ)
մէջ հիմնած էր կեդրոնական կրթարան
Գահիրէի անուամբ երկրորդական վարժա-
րան մը: 1900 թ. ին թուական Ֆառու-
քիաճեան մեծ վարդապետը կը հասնէր Ե-
գիպտոս, Պուլկարիայէն գալով, թշուառ
վիճակի մէջ. կը յիշեմ թէ՛ Վարդանանցէն
հազիւ հազ մէկ ամիս առաջ էր որ եկած
էր. հայրս խորհած է օգտակար ըլլալ մեծ
վարդապետին և երեք օրուան մէջ պատրաս-
տած է «Աւարայրի Արծիւ»-ը. որուն Ա
ներկայացումը մեծ վարդապետին պատկա-
ռելի հասոյթ մը ապահովեց (շուրջ 200
սթերլին). հօրս «Լեռնականի մը յուշա-
տետը» անտիպ երկին մէջ կայ գրուած.
պէտք է ըսեմ որ հայրս այդ բիւր 1912-ի
վերջերը սրբագրած է, ջնջելով երկար մօ-
նօրկները. մտադիր եմ, Աղեքսանդրի
հաստատուած կրտսեր եղբօրս միջոցաւ
հրատարակել զայն:

Պաշտելի՛ Հայր իմ, հօրս մասին քանի
մը խօսք ըսեմ: Ան եղած է 1887-էն ի
վեր հիմնադիրներէն մէկը հնչակեան կու-
սակցութեան. երբ այդ թուականներուն
հիմնած ունի եղեր Սամսոնի մէջ սեփա-
կան վարժարան մը. հոն կը հասնին հրն-
չակ հերոսներէն Տօնապետեան, Ռ. Խա-
նազարեան և այլն և այլն: 1890-ին կը
փակէ վարժարանը վաքանսիս և կ'իլիկիւր
յեղափոխելու մտօք ճամբայ կ'ելլէ. կը
ձերբակալուի, հինգ տարի և ամիս մը
բանտ կը մնայ... 1896-էն ի վեր գար-
շանքով բաժնուած է կուսակցութենէն,
երբ կը տեսնէ իր խոհալէրոշն ցնորիւն.
և ասկէ վերջ ոչ մէկ կուսակցութեան
մաս կը կազմէ. չմոռնամ ըսել սակայն
թէ՛ 1896-ի ամբան ի Գատըգիւղ, երբ
հայրս հոն ուսուցիչ եղած է միշտ հօրս
մօտ կու գար, լաւ կը յիշեմ, թէ՛ եւ Յ
տարու էի. — նահատակ Հրաչը. (Հայկ
թիւրաքեանը «Ազատամարտ») և հօրս
խորհուրդ կը հարցնէ ու գաղափարը կը

շօշափէ Պանքայի ղէպքին համար. հայրս
մինչեւ վերջ ղէմ կ'արտայայտուի, ա-
ռարկելով թէ՛ հայուն է որ փնտս պիտի
գայ ատկէ. քանի որ օտար բանի մը պիտի
կոխուի, անուննիս Նիկիտայ պիտի հանեն
են. Հայրս հաւասարապէս գրած է պատ-
մական վէպերը թէ՛ հնչակի և թէ՛ դաշ-
նակցութեան փառքը կազմող դրուագնե-
րէն. թէ՛ եւ մեր սիրելի դաշնակցականները
չէին սիրեր հայրս, կարծելով զայն իրենց
գործելակերպին թշնամի: Եւ միթէ սա
չէր պատճառը, որ յետ պատերազմի,
իրենց հերոսները պանծացուցին և զլա-
ցան ոչ մէկ տող նուիրել նահատակ հօրս.
Բաց ի 1917-ին Ամերիկա հրատարակուած
«Գրական Համբաւներ» անուն հատորէն,
որուն մէջ դրուագ մը կայ «Երկուգէ
Սասուն» վէպէն:

Ան, պաշտելի՛ք իմ վարդապետ, համ-
բոյրները շրջաւոր անբասիր, անարատ ճա-
կատուող և այն ձեռքին, որ ինձ համար
սուրբ է, քանի որ արցունքով կարգացի
Ձեր այս ուսումնասիրութիւնը... Սյս
երկրորդ տարին է որ հոս Ազազ (Հալէ-
պէն 45 վայրկեան հեռու autoյով) տնօ-
րէն եմ դպրոցին, միաժամանակ կ'ա-
ւանդեմ Քրանս և հայ: Հինգ տարի է ի
վեր լքած եմ սիրական արուեստս հրա-
տարակչութիւնը, զոր 1909-ի յունուարին
ի Պուլիս հիմնած էի և մինչեւ 1914-ի

սկիզբը 32 հատոր գործեր հրատարակած
էի. իսկ 1920-էն 1926-ի վերջ այդ թիւը
«Ճամանակակից Մատենաշար»-ի 53-րդ
հրատարակութեանը հասցուցած էի. իսկ
այսօր, հեռի եմ սիրական արուեստիս
հետեւելէ, հոս թրքական սահմանին մօտ
ուսուցչութեամբ կը զբաղիմ:

Եղբայրս մօտերս կը սկսի հրատարա-
կել հօրս Եգիպտահայ կեանքէ մէկ վէպը
ապրուած և իրական կեանքէ «Որդեպան
ծնողը», որուն Ա տպագրութիւնը 3000
օրինակ սպառած է արդէն պատերազմէն
առաջ:

Այդ տողերը գրողը իսկապէս հրատա-
րակչական գործին մէջ մեծ դեր խաղա-
ցեր է: 1905-ին՝ վիեննայի, Մ. Ռափա-
յէլեան վարժարան մտած է, ուր սակայն
երկար չէ մնացած. Աղեքսանդրի վերա-
դառնալով աշխատած է իր հօր հաստա-
տած տպարանին մէջ. անկէ վերջը մեծ
սէր կապած է հրատարակչական գործին,
և ցոյց տուած է իրաւցնէ իր անգուգա-
կան ձեռներեցութիւնը. արդ ուսուցիչ.
կան ձեռներեցութիւն մը ըրած պիտի
սխալ մարգարէութիւն մը ըրած պիտի
չըլլամ եթէ ըսեմ՝ որ ուսուցչութիւնը
ապագայ հեղինակներու նախակրթարանն
է: Իր հայրը, Սմբատ Բիւրատ, հեղինակ
չեղած՝ այդ կրթարանէն անցաւ:

Հ. Ս. ԵՐԵՄԵԱՆ